

Prace Filologiczne, Tom okolicznościowy 2024: 399–422

ISSN 0138-0567; e-ISSN 2720-5037

Copyright © by Elżbieta Wierzbicka-Piotrowska, 2024

Creative Commons: Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-

-Bez utworów zależnych 3.0 PL (CC BY-NC-ND 3.0 PL)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

<https://doi.org/10.32798/pf.1579>

ELŻBIETA WIERZBICKA-PIOTROWSKA

Uniwersytet Warszawski

e-mail: elzbieta.piotrowska@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-2310-2814>

OSWAJANIE JAKO AKT RETORYCZNY
(ANALIZA JĘZYKOWA NA PRZYKŁADZIE
WYPOWIEDZI Z CZASÓW PANDEMII
POSTULUJĄCYCH OSWOJENIE KRYZYSU)

TAMETING AS A RHETORICAL ACT. A LINGUISTIC ANALYSIS
EXEMPLIFIED BY STATEMENTS DATING BACK TO THE COVID-19
PANDEMIC THAT PROPOSED TAMING THE CRISIS

ABSTRACT: The article characterises the rhetorical act of taming phenomena that pose a threat to health or life and arouse fear caused by the inability to cope with a dangerous situation. The analysis of statements from the time of the pandemic, which contained the verb *oswajać* used in various forms, allowed attention to be drawn to the semantic evolution of this lexeme, as a result of which, at the turn of the 20th and 21st centuries, a third meaning of the verb *oswajać* appeared in Polish, previously unlisted in dictionaries. At the same time, the article characterises the rhetorical act as a communicative event, which requires a different research procedure than the one used in speech act theory. The application of this procedure to the act of taming confirmed the possibility of its future use in linguistic research.

KEYWORDS: rhetorical act, speech act, meaning, tameting, pandemic

---

Wprowadzenie

Oswajanie czegoś, co jest oceniane negatywnie, to częste zjawisko występujące współcześnie, a jego wykładniki mają zwykle charakter językowy. Wypowiedzi ustne i pisemne składające się na tak rozumiane osvajanie dzięki pełnionym funkcjom perswazyjnej oraz sprawczej są bowiem z powodzeniem wykorzystywane do wywierania wpływu na zbiorowość dotkniętą jakimś szeroko rozumianym kryzysem. Ich autorzy nakłaniają odbiorców do konkretnych działań, sprzyjających zmniejszeniu negatywnych skutków sytuacji kryzysowej, dzięki czemu przestaje w nich wywoływać lęk i pozwala im znaleźć dla siebie miejsce w niekorzystnych okolicznościach. W artykule zostanie przedstawiona analiza językowa tego typu wypowiedzi pochodzących z okresu pandemii w Polsce. Celem rozważań będzie określenie, czym jest osvajanie występujące we frazach, takich jak np. *osvajanie kryzysu*, *osvajanie stresu*, *osvajanie strachu*, *osvajanie śmierci*, i jakie są jego cechy charakterystyczne, odróżniające ten typ działania językowego od innych. Analizowane teksty to wystąpienia publiczne, skierowane do całego społeczeństwa, których nadawcy wyrażali jedną z trzech postaw wobec kryzysu, jaki wywołała pandemia:

- a) postawa aktywnego przeciwdziałania złu¹;
- b) postawa godzenia się ze złem i asymilacji do nowej sytuacji²;
- c) postawa zaprzeczania sytuacji kryzysowej³.

Każda z tych postaw miała na celu osvajanie kryzysu wywołanego pandemią, a reprezentujące ją wypowiedzi zawierały środki retoryczne charakterystyczne dla tego rodzaju działania językowego: typ argumentacji, techniki perswazyjne, presupozycje i implikatury, figury słowne i środki stylistyczne.

---

¹ Najczęściej wymienianą bronią, którą można pokonać koronawirusa i przestać się go obawiać, były szczepionki. Jak zapewniano na stronie rządowej, „szczepiąc się, uchronisz siebie przed niebezpieczeństwem zakażenia, uratujesz życie innym, pomożesz zwalczyć pandemię na świecie, zyskasz spokój, a świat wróci do normalności” <https://www.gov.pl/web/szczepimysie/dlaczego-warto-sie-zaszczepic-przeciwko-covid-19> (dostęp 19.03.2023 r.).

² Różne sposoby asymilacji do nowej sytuacji życiowej wywołanej pandemią przedstawili autorzy raportu z badań przeprowadzonych przez naukowców z Wydziału Socjologii UAM w Poznaniu pt. *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z drugiego etapu badań*, Poznań 2020.

³ Postawę tę scharakteryzowała m.in. K. Veltzé w artykule pt. *Zaprzeczenie jako forma osvajania sytuacji kryzysowej. Teorie spiskowe wokół pandemii wywołanej koronawirusem wśród społeczności internetowych*, „Com.press – Media i komunikacja społeczna”, nr 1/2021, <https://compress.edu.pl/e-wydania/item/zaprzeczenie-jako-forma-osvajania-sytuacji-kryzysowej-teorie-spiskowe-wokol-pandemii-wywołanej-koronawirusem-wsrod-spolesznosci-internetowych> (dostęp 19.03.2023).

Zostaną one zaprezentowane w artykule w ujęciu przede wszystkim funkcjonalnym. Jak bowiem wykazała analiza, osvajanie sytuacji kryzysowej nie jest jedynym celem analizowanych wystąpień, każde z nich oprócz jawnych celów perswazyjnych ma dodatkowe cele niejawne – o charakterze religijnym, politycznym lub kulturowym – które też mają swoje wykładniki językowe, ale nie będą one przedmiotem przeprowadzonej analizy, gdyż wymagają dodatkowych badań.

Semantyka czasownika *oswajać*

Leksem *oswajanie* jako *nomen actionis* odnosi się – podobnie jak czasownik *oswajać*, stanowiący jego podstawę słowotwórczą – do różnych działań, z których tylko część ma charakter językowy. Słowniki języka polskiego z XIX i XX w. (SL; SWil; SW, t. 3, s. 879; SJPD; SWJP) odnotowywały czasownik *oswajać* i jego odpowiednik dokonany *oswoić* jako występujące tyko w dwóch znaczeniach:

- 1) szerszym, kiedy oznaczały ‘przyzwyczajanie człowieka lub zwierzę do czegoś lub kogoś, zaznajamianie lub zapoznawanie go z czymś, co nie jest mu bliskie’, np. *oswajać psy z widokiem nieprzyjaciela, oswoić kogoś z morzem, oswajać mieszkańców z myślą o obronie*;
- 2) węższym, kiedy oznaczały obłąskawianie dzikich zwierząt, przyzwyczajanie ich do przebywania wśród ludzi albo do służenia ludziom, np. *oswajać papugi, oswajać dzikie konie*.

W każdym z tych dwóch znaczeń czasownik *oswajać* ma inną łączliwość. W pierwszym znaczeniu tworzy konstrukcję:

NP1 oswaja NP4 + z + NP5,

w której NP1 i NP4 to nazwy osobowe, przy czym NP4 może też być nazwą zwierzęcia, które jest z czymś osvajane, NP5 natomiast jest nazwą abstrakcyjną lub ogólną, oznaczającą jakąś sytuację, zjawisko, czasami zdarzenie lub proces, do których ktoś nazwany przez NP4 powinien się przyzwyczaić, zaakceptować je, mimo że są obce, niepasujące do zwyczajów przyjętych w jego otoczeniu. W drugim znaczeniu łączy się z rzeczownikiem w bierniku odnoszącym się do dzikich zwierząt, tworząc konstrukcję:

NP1 oswaja NP4.

Jak jednak wynika z danych korpusowych, w ostatnich dziesięcioleciach użytkownicy języka polskiego skontaminowali te dwa znaczenia, nadając czasownikowi

oswajać nową łączliwość leksykalną przy zachowaniu tego samego schematu składniowego, co w znaczeniu 2., czyli:

NP1 oswaja NP4

Nowa realizacja tego schematu polega na tym, że miejsce zarezerwowane w 2. znaczeniu dla nazwy dzikich zwierząt zostało wypełnione przez wyrażenia odnoszące się do tego, z czym w 1. znaczeniu można było człowieka lub zwierzę oswoić, a pozycja NP1 zaczęła być coraz częściej neutralizowana. Czasownik *oswoić* w tym nowym użyciu zyskał w ten sposób trzecie znaczenie:

- 3) ‘przyzwyczaić się do czegoś, co jest jak dzikie zwierzę – groźne, nieprzyjazne, wrogie, ale nie da się tego wyeliminować, więc pozostaje tylko nauczyć się z nim współistnieć’.

W NKJP najstarszy cytat zawierający czasownik *oswoić* w 3. znaczeniu, czyli w połączeniu z NP4, nazywającą nie dzikie zwierzę, ale jakieś zjawisko niezrozumiałe i przez to groźne, pochodzi z końca XX w. *Inny słownik języka polskiego* (ISJP) wydany w 2000 r. jako pierwszy notuje to nowe znaczenie czasownika *oswoić*, opatrując je wyjaśnieniem: *Mówimy, że ktoś próbuje oswoić coś nowego, niezrozumiałego lub niebezpiecznego, jeśli stara się poznać to i zapanować nad tym lub choćby przyzwyczaić się do tego*. Ilustracją tego użycia są połączenia: *oswoić rzeczywistość, oswoić nieprzyjazne wnętrza, oswajać ruchy młodzieżowe* (ISJP, t.1, s. 1188).

Dziś czasownik *oswajać* w nowym, trzecim znaczeniu występuje masowo we wszystkich typach dyskursu. W medycynie największą frekwencję ma *oswajanie bólu*, w psychologii *oswajanie stresu*, w humanistyce natomiast można spotkać np. *oswajanie kognitywizmu*. Najczęstszym połączeniem w ostatnim czasie jest jednak *oswajanie kryzysu*, przy czym słowo *kryzys* zaczyna oznaczać wszelkie zło, niebezpieczeństwo i zagrożenie utratą stabilności życiowej (Chmielewski 2003). W wyszukiwarce Google fraza *oswoić kryzys* ma ok. 75 800 wystąpień⁴, z czego prawie połowa pochodzi z tekstów na temat pandemii.

Pragmatyka czasownika *oswajać*

Na oswojanie czegoś składają się różne czynności, ale zawsze jest wśród nich działanie językowe wyrażone w mowie lub tylko w myślach – wyjaśnianie, tłumaczenie, przekonywanie. Czynności te kieruje jednak nadawca wypowiedzi nie do bezpośredniego słuchacza, ale do samego siebie lub do zbiorowego bliżej

⁴ Dane z 20.03.2023 r.

nieokreślonego odbiorcy. Jest to szczególnie widoczne, kiedy czasownik *oswajać* jest użyty w 1. os. lp, np. Jolanta Kwaśniewska mówi w wywiadzie dla *Gazety Wyborczej*: „Oswajam starość”⁵, a Emilia Waśniowska zatytułowała swój tomik poezji *Oswajam strach* (Waśniowska 2001).

W NKJP można znaleźć również wiele przykładów zawierających czasownik *oswajać* w 1. os. lm. Jeśli forma ta jest użyta w funkcji ekskluzywnej (odnoszącej się wyłącznie do grupy, którą reprezentuje nadawca), wypowiedź ma charakter oferty, np.

- (1) Oswajamy świat podatków, prawa i biznesu. Omawiamy trendy w najważniejszych sektorach gospodarki i inspirujemy zmiany w sposobie prowadzenia profesjonalnego biznesu. Zapraszamy! (NKJP)⁶.

W takiej funkcji forma 1. os. lm bardzo często pojawia się w nazwach firm doradczych, np. *Oswajamy nieruchomości – wycena nieruchomości*, w nazwach kursów lub szkoleń, np. *Oswajamy matematykę – kurs dla maturzystów*, w tytułach poradników, np. *Oswajamy gotowanie* lub blogów *Oswajamy dżunglę – notatki z podróży*.

O wiele częściej forma 1. os. lm występuje jednak w funkcji inkluzywnej (włączającej odbiorcę do grupy, do której należy nadawca). Wypowiedź przyjmuje wtedy postać uspakajającej perswazji o charakterze *confirmatio*, czyli takiej, która opiera się na argumentacji pozytywnej, np.

- (2) Nadając temu, co zewnętrzne, naszą immanencję, oswajamy zewnętrżność, czynimy ją mniej obcą (NKJP).
- (3) Z drugiej strony, dzięki odwadze i wyzwaniu, jakie człowiek podejmuje, zmagając się ze światem, oswajamy świat, rozwiązujemy jego zagadki, rozwiewamy jego tajemnice, a przez to likwidujemy nasze lęki (NKJP).

W tekstach współczesnych czasownik *oswajać* jest używany także w innych formach osobowych i niesobowych, m.in. w postaci bezokolicznika *oswajać* lub gerundium *oswajanie*, np.

- (4) Od tamtej pory usilnie śmierć oswajam, a właściwie próbuję pogodzić się z faktem, że oswoić jej nie sposób, ponieważ jest ona największą z tajemnic (NKJP).
- (5) Poprzez telewizję dokonuje się oswajanie autorytetów i przyswajanie nowych poglądów o współczesnym świecie (NKJP).

---

⁵ *Gazeta Wyborcza*, 10.01.2015, wersja online: <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,17230243,jolanta-kwasniewska-oswajam-starosc.html>

⁶ Zob. <https://blog-tpa.pl/pod-casty/>.

Chociaż język w tak rozumianym oswajaniu odgrywa ważną rolę, nie można takiego oswajania uznać za akt mowy, gdyż czasownik *oswajać* nie ma mocy illokucyjnej. Przekonuje do tego m.in. negatywny wynik testu na łączliwość z określeniem *niniejszym* (ang. *hereby*):

*Mówię „Oswajam”, więc niniejszym oswajam.

Nie można też oswajania traktować jako aktu perlokucyjnego, mimo że, wypowiadając czasownik *oswajam*, mówiący informuje o skutku tego, co wyraził za pomocą swojej wypowiedzi. Skutek ten jest jednak w wypadku oswajania skoncentrowany nie tylko na odbiorcy wypowiedzi, ale przede wszystkim na obiekcie oswajania, którego obraz zostaje zmieniony pod wpływem użytych środków symbolicznych. Ktoś, kto oswaja kryzys, zmienia postrzeganie jego istoty w taki sposób, że traci on w jego świadomości niektóre cechy negatywne, staje się neutralny, a nawet czasami zyskuje zabarwienie pozytywne. Jest to możliwe dzięki podwójnej intencjonalności oswajania i pełnionych przez nie dwóch funkcji – sprawczej i perswazyjnej. Pierwsza z nich wynika z bezpośredniego celu oswajania, którym jest zmiana wywołana w obrazie obiektu oswajania docierającym do uczestników danej sytuacji komunikacyjnej, funkcja perswazyjna natomiast polega na dążeniu oswajającego do zmiany wobec obiektu oswajania własnej postawy lub postawy potencjalnych słuchaczy.

Pod tym względem czasownik *oswajać* jest podobny do grupy predykatów, które tworzą akt retoryczny, definiowany w literaturze przedmiotu jako użycie środków symbolicznych (w tym języka i obrazu) dla osiągnięcia zamierzonego celu (Sobczak 2016, s. 98). Od aktu mowy różni się on między innymi tym, że cel ów tkwi poza komunikatem, podczas gdy celem aktu mowy jest sam komunikat, stwarzany dzięki mocy illokucyjnej konstytuującego go czasownika.

Akt retoryczny jako rodzaj zachowania językowego

Termin *akt retoryczny* pojawił się w literaturze przedmiotu stosunkowo niedawno, chociaż kryjące się za nim pojęcie istniało, odkąd istnieje retoryka. W podręcznikach retoryki był od starożytności używany wymiennie z terminem *mowa* lub *przemówienie*. Dziś także bywa utożsamiany z wypowiedzią o funkcji perswazyjnej (Skulska 2018). W językoznawstwie pojawił się w wyniku refleksji nad związkami między lingwistyką, kształtującą się na początku XX w. jako nowa dyscyplina naukowa, a retoryką liczącą ponad 2,5 tysiąca lat. W obu wypadkach przedmiotem zainteresowania był język, przy czym różnie traktowany – albo jako narzędzie porozumiewania się członków danej społeczności, stanowiące obiekt badań naukowych, albo jako sztuka słowa, wykorzystywana praktycznie

w celach perswazyjnych. Różnicę tę widać było szczególnie wyraźnie, jeśli wzięło się pod uwagę wprowadzony przez de Saussure'a podział na *langue* (abstrakcyjny system znaków) i *parole* (indywidualną realizację tego systemu).

Kiedy więc R. Jakobson (1960) przedstawił uniwersalny model komunikacji językowej, której członem konstytutywnym był akt mowy, czyli potencjalne użycie określonego kodu przez nadawcę komunikatu w celu przekazania odbiorcy określonych informacji dzięki istniejącemu między nimi fizycznemu kanałowi i kontaktowi psychicznemu, L. Bitzer (1968) w podobny sposób zaprezentował równie uniwersalny model wpływania na stosunek do rzeczywistości pozajęzykowej odbiorców przekazu symbolicznego, opisując sytuację retoryczną konstytuowaną przez akt retoryczny, czyli użycie przez retora środków symbolicznych, aby przekazać publiczności pewne treści, służące osiągnięciu zamierzonego celu.

To właśnie ów cel inny niż potrzeby komunikacyjne sprawiał, że za dominującą funkcję przekazu w akcie retorycznym uznaje się funkcję perswazyjną⁷. Jedną z cech istotnych aktu retorycznego jest także jego związek z określoną sytuacją zdeterminowaną historycznie, politycznie lub kulturowo. Dyskusję, która została wywołana pracą Bitzera, dotyczącą elementów sytuacji retorycznej (Budzyńska-Daca 2020, s. 148–151; Campbell K.K., Huxman S.S., Burkholder T.R. 2003, s. 27–28), osłabiło wkrótce wyłonienie się nowej dyscypliny naukowej – lingwistyki tekstu, której korzenie sięgały starożytnej retoryki⁸ podobnie jak rozważania o akcie retorycznym. Ważną częścią lingwistyki tekstu stała się m.in. teoria aktów mowy Austina (1962) i Searle'a (1969) skoncentrowane na sile illokucyjnej wypowiedzi. Można było dzięki niej określić cel aktu mowy, którym jest nadanie wypowiedzi charakteru prośby, groźby, podziękowania itp. Cel ten tkwił w użytym w wypowiedzi wprost lub możliwym do zrekonstruowania czasowniku illokucyjnym, którego obecność była równoznaczna ze stworzeniem określonego aktu mowy, np. prośby, podziękowania itp.

Liczne prace na temat aktów mowy prostych i złożonych potwierdzały słuszność przedstawionej teorii, według której w każdym języku istnieje zbiór czasowników odpowiedzialnych za pojawienie się określonych zachowań językowych (Austin 1962; Searle 1968, 1976; Saddock 1975; Wierzbicka 1973, 1983; Ducrot 1989). Czasowniki te to *verba dicendi sensu stricto* i *sensu largo*, których związek z aktami mowy bywał w literaturze przedmiotu opisywany jako odzwierciedlający dwa kierunki – od czasownika do aktu mowy i od aktu mowy do czasownika.

⁷ Najtrafniej ujął to Ch. Perelman, pisząc, że „(...) do retoryki należy każda wypowiedź, która nie rości sobie prawa do odzwierciedlania prawdy bezosobowej. Z chwilą, gdy dana informacja chce wywrzeć wpływ na jedną lub wiele osób, ukierunkować ich myślenie, rozbudzić lub uspokoić ich emocje, skłonić do pewnego działania, należy ona do dziedziny retoryki” (Perelman 2002, s. 180).

⁸ Por. Beaugrade, Dressler 1990, s. 33; Kaczmarkowski 1988, s. 13–28.

Badacze sprawdzali więc, czy poszczególne *verba dicendi* mają moc illokucyjną i czy tym samym tworzą określone akty mowy (por. m.in. Greń 1994; Duraj-Nowosielska 2007; Wierzbicka 1973). Badali również różne zachowania językowe pod kątem tego, czy istnieją predykaty stwarzające takie zachowania, które można byłoby uznać za akty mowy (Wierzbicka 1983).

Wydawało się, że termin *akt retoryczny* nie będzie w tych badaniach przydatny, a jednak stało się inaczej. Okazało się bowiem, że istnieją takie działania językowe, w których użyte środki językowe służą osiągnięciu celu innego niż stworzenie określonego aktu mowy, np. negocjacje, manifestacja, prognoza pogody, zarządzenie, śledztwo, newsy telewizyjne, blog czy tytułowe osvajanie. Ponieważ bardzo często działania takie składają się z wielu różnych aktów mowy, np. pytań, odpowiedzi, ostrzeżeń, gróźb, komplementów itp., w niektórych pracach były traktowane jako akty mowy złożone w przeciwieństwie do prostych aktów mowy przez analogię do podziału na gatunki tekstu proste i złożone (por. Wierzbicka 1983; Malinowska 1996). Jako zdarzenie komunikacyjne były bowiem wieloetapowym działaniem nadawcy, skoncentrowanym nie na typie przekazu, ale na jego treści, a to było charakterystyczne dla aktu retorycznego, którego celem miało być oddziaływanie na rzeczywistość pozajęzykową dzięki zmianie postawy potencjalnego, najczęściej zbiorowego odbiorcy.

Jak opisywać akty retoryczne

Retoryka jako sztuka słowa polega na umiejętności takiego organizowania wypowiedzi, aby osiągnięcie przypisanego jej celu odbywało się zgodnie z przewidzianym dla danego aktu scenariuszem, w którym każdy kolejny etap wymaga odpowiednich środków językowych oraz innych środków symbolicznych, które pozwolą wpłynąć na poglądy odbiorców, ich działania i stosunek do otaczającej rzeczywistości. Każdy akt retoryczny ma jednak swoją własną specyfikę, dlatego opisując go, trzeba zacząć od jego wyodrębnienia spośród innych aktów retorycznych, których jest w każdym języku określona liczba. Sygnalizują ich obecność charakterystyczne dla każdego aktu retorycznego czasowniki lub zwroty, które jednak nie stwarzają go, ale wyłącznie nazywają, wskazując przypisany mu cel, np. *negocjować*, *głosić*, *manifestować*, *prognozować pogodę*, *przekazywać newsy*, *pisać blog* czy *oswajać*. Do czasowników tych należą także te, które są w literaturze przedmiotu traktowane jako środki leksykalizacji niewielkiej grupy predykatów typu *protestować* (przeciwko czemuś), *godzić się* (na coś) lub *odczyniać* (coś), opisane przez Z. Grenia (1994, s. 293 i nast.) jako predykaty wolitywne reaktywne⁹.

⁹ Z. Greń charakteryzuje tę grupę predykatów jako otwierającą miejsce w strukturze predykatowo-argumentowej dla argumentu zdarzeniowego oznaczającego negatywnie ocenianą

Cechą charakterystyczną wszystkich czasowników i zwrotów odnoszących się do aktów retorycznych jest obligatoryjne wypełnienie miejsca dla wymaganego przez nie argumentu nazywającego obiekt, czyli ten fragment rzeczywistości pozajęzykowej, na który skierowane jest działanie językowe, np. *negocjuję coś, manifestuję coś, oswajam coś*, ale nie **negocjuję, *głoszę, *oswajam*. Nie jest natomiast konotowana przez nie pozycja odbiorcy przekazu. W ten sposób sygnalizują one przede wszystkim wywoływanie przez akt retoryczny nowego stanu rzeczy w świecie wykraczającym poza granice wypowiedzi, który zostaje osiągnięty dzięki zmianie poglądów nienazwanego wprost odbiorcy albo zmianie jego odczuć związanych z jakimś fragmentem świata, do którego odnosi się ów argument. Tym samym czasowniki konstytuujące akt retoryczny nie mogą wystąpić w poprawnej wypowiedzi bez wypełnionej pozycji dla przekazywanych treści, np.

*Ktoś głosi.	Ktoś głosi prawdę o człowieku.
*Ktoś zakłamuje.	Ktoś zakłamuje historię.
*Ktoś zaklina.	Ktoś zaklina rzeczywistość.
*Ktoś protestuje.	Ktoś protestuje przeciwko wojnie.

Czasami nie istnieje konkretny leksem czasownikowy tworzący akt retoryczny, ale komunikat ma cechy charakterystyczne dla aktu retorycznego i da się wykryć w jego strukturze głębokiej predykat, który może być wyrażony w tekście złożonym zwrotem, np. *tworzyć blog, nadawać newsy, organizować kampanię społeczną*.

W literaturze przedmiotu coraz częściej pojawiają się analizy wybranych aktów retorycznych, których nazwy pochodzą od takich właśnie czasowników lub zwrotów, np. *tworzenie blogu* (Kejun Xu, Farkas 2001), *newsu telewizyjnego* (Sobczak 2016), *poradnika*, (Worsowicz 2023), *ustawy* (Malinowska 1996). Wszystkie te działania językowe są skoncentrowane na treści przekazu, do której jest dostosowywana jego forma, a jako zdarzenia komunikacyjne mają wyraźnie nakreślony cel, którym jest zmiana sposobu myślenia odbiorcy na temat czegoś, co należy do sytuacji retorycznej danego aktu.

Do takich działań należy także oswajanie zjawisk ocenianych negatywnie przez mówiącego, których nie można wyeliminować z otaczającej rzeczywistości, więc trzeba nad nimi w sposób symboliczny zapanować. Analiza zebranego materiału z czasów pandemii, czyli tekstów, w których pojawiła się nazwa *oswajanie*

---

przez nadawcę przyczynę tego, co jest zawarte w treści predykatu. Zwraca też uwagę na brak argumentu nazywającego adresata działań, gdyż – jak pisze – ocena manifestowana w tego typu predykatkach jest „przeznaczona dla wszystkich”, a adresat może być co najwyżej wyrażony kontekstowo.

lub czasownik *oswajać*, odnoszące się do opisanego wyżej działania językowego, potwierdziła, że aby je scharakteryzować, trzeba określić sposób użycia środków symbolicznych umożliwiających osiągnięcie celu, jaki miało ono do spełnienia, a wybór tych środków jest zawsze zależny od tego, kto mówi, do kogo, po co i w jakich okolicznościach. Podobne informacje zawierały prace opisujące inne akty retoryczne, co pokazuje, że osvajanie można uznać za akt retoryczny oraz że istnieją stałe komponenty, składające się na opis każdego aktu retorycznego, w tym także osvajania, a mianowicie:

- 1) charakterystyka wywołującej go sytuacji retorycznej;
- 2) określenie, kim są nadawca i odbiorca;
- 3) wskazanie celu, w jakim mają być użyte środki symboliczne;
- 4) przedstawienie typowego scenariusza danego aktu retorycznego ze wskazaniem kolejnych etapów działania symbolicznego i używanych środków językowych na każdym z nich¹⁰.

Charakterystyka retorycznego aktu osvajania

Analiza zebranego materiału badawczego pozwoliła opisać osvajanie jako akt retoryczny z uwzględnieniem charakterystycznej dla niego sytuacji retorycznej, przypisanego mu celu, typu nadawcy i odbiorcy oraz składających się na osvajanie etapów działania symbolicznego. Każdy z tych elementów opisu odwołuje się do wykładników językowych i ewentualnie innych symbolicznych środków wyrazu, które pozwalają na identyfikację konkretnego zdarzenia komunikacyjnego jako aktu retorycznego osvajania.

Sytuacja retoryczna

Jak zauważył Bitzer, sytuacja nie jest standardowym terminem należącym do słownictwa charakterystycznego dla teorii retorycznej. A jednak, jego zdaniem, można wskazać takie okoliczności, w których mówcy lub pisarze tworzą dyskurs retoryczny. Powstaje on zawsze jako reakcja na sytuację w tym samym sensie, w jakim odpowiedź powstaje po zadaniu pytania lub rozwiązanie po pojawieniu się problemu. Sytuacja nadaje w ten sposób aktowi retorycznemu znaczenie, tak jak jednostka dyskursu otrzymuje znaczenie jako odpowiedź na pytanie lub

---

¹⁰ Stałe elementy składające się na akt retoryczny wymienia także J.K. Skulska (2018, s. 199), chociaż nieco różnią się od proponowanych w artykule.

jako rozwiązanie problemu (Bitzer 1968). Opisując konkretny akt retoryczny, nie można więc pominąć kontekstu społecznego, kulturowego lub politycznego, w jakim powstał, ale trzeba uwzględnić okoliczności, które upoważniły nadawcę do zabrania głosu w sprawie z tych okoliczności wynikającej.

W czasie pandemii sytuację retoryczną tworzyły przede wszystkim przekazy medialne. Dotyczyły liczby zachorowań i liczby zgonów, które bez względu na wielkość były odbierane jako zagrożenie, liczby miejsc w szpitalach, zatrudnionych tam lekarzy oraz sprzętu medycznego niezbędnego do ratowania chorych, które z kolei były podawane w taki sposób, aby było oczywiste, że są za małe w stosunku do potrzeb (Hodalska, Lisowska-Magdżiarz, Całek 2023). Dodatkowo lęk wzbudzały reportaże pokazujące, jak chorzy umierają, czekając w karetkach na wolne łóżka w szpitalu, a także własne doświadczenia mieszkańców terenów objętych pandemią, dotyczące zachorowań bliskich osób lub wiadomości o śmierci znajomych. Informacje te były podawane w taki sposób, że wzbudzały w odbiorcach strach wywołany obawą, że podobny los może spotkać każdego, np.

- (6) Nie żyje małżeństwo ze Starachowic, które zachorowało na koronawirusa. Pierwszy zmarł mąż. Martwego ojca znalazł 14-letni syn. Potem do szpitala trafiła matka nastolatka, dla której ostatnim ratunkiem miała być terapia ECMO. Niestety ona również zmarła, jak informuje (Polsatnews.pl)¹¹.

Atmosferę grozy tworzyły już same tytuły artykułów pochodzących z prasy codziennej i portali internetowych, np.

- (7) Na koronawirusa w Polsce zmarło już ponad 100 tys. osób. Marcin Wiącek pisze do Ministra Zdrowia¹².
- (8) Pacjent z koronawirusem zmarł w karetce. Czekał na przyjęcie do szpitala w Nysie¹³.
- (9) „Zwłoki układałem piętrowo, bo nie było miejsca”. Koronawirus zatopił system¹⁴.

Retoryce negatywnej stosowanej w przekazach medialnych towarzyszyła zwykle informacja podawana wprost lub tylko implikowana o braku możliwości wyjścia z kryzysu – brakowało lekarstwa na COVID-19, a prace nad szczepionką miały trwać ponad rok. Na sytuację retoryczną składały się poza tym wprowadzane zakazy czasowego wychodzenia z domu, obowiązku noszenia masek

¹¹ Zob. <https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-polsce,byli-przeciwnikami-szczepien--oboje-zmarli-na-covid-19--osierocili-14-latka,artykul,75725207.html>.

¹² Zob. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-mz-koronawirus-alarmujaco-duzo-zgonow>.

¹³ Zob. <https://opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,26387551,pacjent-z-koronawirusem-zmarl-w-karetce-czekal-na-przyjecie.html>.

¹⁴ Zob. <https://www.money.pl/gospodarka/zwolki-ukladalem-pietrowo-bo-nie-bylo-miejsca-koronawirus-zatopil-system-6574162438704032a.html>.

ochronnych w miejscach publicznych i konieczność nauki oraz pracy w trybie zdalnym. Wszystko to sprawiło, że świadomość istnienia zła, którego nie można wyeliminować, stanowiła w okresie pandemii najważniejszy składnik sytuacji poprzedzającej akt retoryczny osvajania.

Cel użycia środków symbolicznych

Zawsze cel aktu retorycznego jest skoncentrowany na jakimś fragmencie rzeczywistości pozajęzykowej, do którego odbiorca ma zacząć mieć stosunek inny niż miał dotychczas. Może to być np. wzbudzenie w nim wątpliwości co do słuszności jakiegoś poglądu albo przeciwnie – wywołanie pewności, że coś jest jedynie słuszne w danej sytuacji, może to też być pokonanie strachu dzięki użyciu specjalnie dobranych środków językowych. W każdym wypadku chodzi o zmianę sposobu myślenia odbiorcy o czymś, co wynika z sytuacji retorycznej. Dotyczy to także aktu osvajania. Jego celem jest zmiana stosunku odbiorców działań symbolicznych do zła, którego nazwa pojawia się w miejscu argumentu zajmującego miejsce przy predykcji *oswajać*. W analizowanym materiale badawczym była to pandemia lub koronawirus, wymieniane w efekcie zastosowania metonimii przyczyny. Bardzo często stosowana była również metonimia skutku i wtedy w tytułach artykułów i wpisów na portalach pojawiały się takie frazy, jak: *oswajamy lęk*¹⁵, *oswajamy strachy*¹⁶, *oswajamy emocje*¹⁷, *oswajamy niepokój*¹⁸, *oswajamy samotność*¹⁹, a także *oswajamy śmierć*²⁰.

Zarówno w wypadku metonimii przyczyny, jak również metonimii skutku celem aktu osvajania jest skłonienie odbiorców za pomocą różnych środków symbolicznych do eliminacji strachu przed groźącym niebezpieczeństwem, z którego

¹⁵ Por. *Oswajamy strachy – wyprawa rowerowa w dobie pandemii*.

<https://www.wyprawyrowelove.pl/oswajamy-strachy-wyprawa-rowerowa-w-dobie-pandemii/>

¹⁶ Por. Kurzępa, J. (2021). *Badania in statu nascendi w czasie epidemii SARS-Cov-2: Refleksje na podstawie doświadczeń z badań...*, Lublin: Wydawnictwo Academicum. <https://doi.org/10.52097/acapress.9788362475865>.

¹⁷ Zob. <https://www.wroclaw.pl/go/wydarzenia/edukacja-i-rozwoj/1302802-oswajamy-emocje-w-czasach-pandemii-online>.

¹⁸ Zob. <https://avigon.pl/blog/jak-radzic-sobie-z-stresem-i-niepokojem-w-czasie-pandemii-covid-19-16-prostych-wskazowek>.

¹⁹ Por. ZNAK 798 11/2021 *Oswajanie samotności*.

²⁰ *Oswajamy śmierć*, Stowarzyszenie Gazet Lokalnych, R111_OK.pdf.

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjevqcqxumBAxX-hf0HHQLKBrE4FBAWegQICBAB&url=http%3A%2F%2Fgazetylokalne.pl%2Fstorage%2F2021%2F03%2FR111_OK.pdf&usg=AOvVaw3v2HIwurzTmJF9IbbNf4s4&opi=89978449.

istnieniem trzeba się pogodzić, ponieważ nie da się go usunąć dostępnymi sposobami i w związku z tym pozostaje tylko nauczyć się z nim żyć.

Nadawca i odbiorca

Nadawcą w akcie retorycznym jest autor działań symbolicznych sprzyjających osiągnięciu zamierzonego celu. Jest to zwykle pojedyncza osoba, która działa w swoim imieniu lub w imieniu określonej grupy bądź instytucji. Podejmuje ona próbę znalezienia takich środków retorycznych, które doprowadziłyby do eliminacji strachu przed nowym zjawiskiem, zaakceptowania jego obecności w otaczającym świecie i znalezienia sposobu na zmniejszenie jego negatywnego wpływu na środowisko.

Bardzo często nadawca aktu osvajania jest jednocześnie jego odbiorcą. O wiele częściej mamy jednak do czynienia ze zbiorowym odbiorcą, przy czym do zbioru tego należy też nadawca. To właśnie dlatego w analizowanych tekstach dotyczących osvajania kryzysu w czasach pandemii przeważała 1. os. lm użyta inkluzywnie, np.

- (10) Oswajamy koronawirusa, czyli o wspieraniu rozwoju społeczno-emocjonalnego dzieci w okresie pandemii²¹.
- (11) Oswajamy strachy – wyprawa rowerowa w dobie pandemii²².

Forma 1. os. lp wystąpiła tylko kilka razy w pamiętnikach z czasów pandemii oraz w wypowiedziach dotyczących radzenia sobie z trudnościami wywołanymi koronawirusem, np.

- (12) Siedzę sama w pustym mieszkaniu i z trudem osvajam nową sytuację.
- (13) Kiedy wychodzę na ulicę, na której nie ma nikogo, dopiero po jakimś czasie osvajam otaczającą mnie ciszę²³.

Niewielka liczba użyc czasownika *oswajać* w 1. os. lp, która pojawiła się w materiale badawczym, świadczy o traktowaniu osvajania przede wszystkim jako aktu kierowanego do zbiorowego odbiorcy, a nie jako działania odzwierciedlającego własne przeżycia nadawcy. Potwierdzają to także występujące w analizowanym

---

²¹ Zob. <https://omep.org.pl/oswajamy-koronawirusa-czyli-o-wspieraniu-rozwoju-spoleczo-emocjonalnego-dzieci-w-okresie-pandemii/>.

²² Zob. <https://www.wyprawyrowelove.pl/oswajamy-strachy-wyprawa-rowerowa-w-dobie-pandemii/>.

²³ Fragmenty prac przysłanych na konkurs pt. *Pamiętniki pandemii*, ogłoszony w 2020 r. przez Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Instytut Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego.

materiale nazwy obiektów osławiania wymieniane w wypowiedziach z formą 1. os. lp. Obiektem tym nie był koronawirus ani pandemia, bo tych nie zdołała-by oswoić pojedyncza osoba, nie były to także emocje wywołane nową sytuacją, ale sama sytuacja, w której znalazł się nadawca, lub jej składniki, takie jak puste mieszkanie lub otaczająca go cisza (por. przykłady 12 i 13).

Schemat kompozycyjny aktu osławiania

Kompozycja retoryczna, czyli porządek elementów mowy, opierała się od starożytności na określonych metodycznie zasadach, uwzględniających cel perswazyjny i wymagania estetyczne podporządkowane harmonii wystąpienia. Przemówienie jako akt retoryczny składać się miało, według autorów podręczników do retoryki, ze stałych części, takich jak: wstęp, opowiadanie, argumentowanie, zbijanie zarzutów i zakończenie (Korolko 1990, s. 79). Schemat kompozycyjny innych aktów retorycznych był podobny, jednak zawsze uwzględniał ich związek z charakterystyczną dla nich sytuacją retoryczną i przypisanym celem.

W wypadku aktu osławiania analiza zebranego materiału badawczego potwierdziła, że składa się on zawsze z 4 części, stanowiących kolejne etapy symbolicznego wpływania na odbiorcę, ustalone w taki sposób, aby oddziaływał on na przedmiot osławiania (X) zgodnie z zamierzonym celem. Etapy te można przedstawić w postaci dyrektyw, kierowanych do odbiorcy w określonej kolejności, a mianowicie:

- 1) Zidentyfikuj X-a.
- 2) Poznaj X-a i zrozum, jak działa.
- 3) Wyeliminuj złe strony X-a i przestań się go bać.
- 4) Współlistnij z X-em, jednak nie na zasadach równorzędności, ale na zasadzie dominacji nad X-em.

W zebranych materiale badawczym X-em był kryzys wywołany pandemią, który metonimicznie był utożsamiany z koronawirusem (metonimia przyczyny) lub lockdownem (metonimia skutku).

1) Identyfikacja

Identyfikacja zła, które ma być osławiane, wymaga przede wszystkim jego nazwania i włączenia do określonej kategorii. W tekstach z okresu pandemii było ono utożsamiane z koronawirusem lub z wywoływaną przez niego chorobą. Nazwy, które występowały w analizowanym materiale, miały albo charakter neutralny,

np. *epidemia*, *pandemia*, *koronawirus*, *COVID-19*, *kowid*, albo były efektem zastosowania hiperboli, np. *plaga*, *zaraza*, *morowe powietrze* bądź metafory, np. *agresor z innego wymiaru*, *koronaagresor*, *gen autodestrukcji*. Kategoryzowanie wirusa, który był przyczyną pandemii, łączyło się też często w akcie osławiania z nazywaniem go w sposób zdrobniały, np. *wirusek*²⁴, lub przekształcaniem jego nazwy w sposób prześmiewczy lub lekceważący, np. *koronaświrus*²⁵. W większości wypowiedzi koronawirus był konceptualizowany jako *wróg*, *napastnik*, *agresor* lub *potwór*, a pandemia jako *ogień*, *płomień* lub *pożar*, zajmujący wciąż nowe przestrzenie.

Jeśli chodzi o środki symboliczne, to oprócz identyfikacji językowej często w analizowanych tekstach była stosowana identyfikacja graficzna, polegająca na przedstawianiu koronawirusa w powiększeniu mikroskopowym w postaci kuli otoczonej wypustkami lub w postaci korony królewskiej, do której odnosiła się jego skrócona nazwa. W każdym wypadku identyfikacja zła była w akcie osławiania odpowiednikiem zalecanego przez starożytnych wstępu, który poprzedzał opowiadanie, czyli przedstawienie zdarzeń przydatnych dla przekonywania i nakłaniania (por. Ziomek 1990, s. 74).

2) Wyjaśnienie działania

Po identyfikacji zagrożenia kolejnym etapem aktu osławiania jest narracja, która w wypadku pandemii miała na celu wyjaśnienie działania niebezpiecznego wirusa, zapoznanie z zasadami postępowania chroniącymi przed zachorowaniem, a w przypadku zarażenia sposobami leczenia za pomocą mniej lub bardziej skutecznych leków.

Autorzy tekstów przekazywanych odbiorcom w tej części aktu osławiania odwoływali się najczęściej do wiedzy ekspertów, a także do danych liczbowych i procentowych, dotyczących zachorowań, miejsc w szpitalach, dostępnych respiratorów. Stosowali przy tym znane z literatury przedmiotu prawa perswazji (Cialdini 2001; Hogan 2010) m.in.

- prawo autorytetu, kiedy przywoływali w swoich wypowiedziach nazwy instytucji krajowych i międzynarodowych lub nazwiska znanych specjalistów w dziedzinie medycyny, np.

(14) WHO i UNICEF łączą siły w walce z pandemią COVID-19 i uruchamiają Fundusz Solidarnościowy²⁶.

²⁴ Por. *Bajka o wirusku*: <https://www.youtube.com/watch?v=j3T3qeSC5gU>.

²⁵ Por. Kazimierz Hruzik-Mazurkiewicz, *Koronaświrus Protokół*, Wrocław 2020.

²⁶ Zob. <https://unicef.pl/co-robimy/aktualnosci/news/who-i-unicef-lacza-sily-w-walce-z-pandemia-covid-19-i-uruchamiaja-fundusz-solidarnosciowy>.

- (15) Dane prezentowane są codziennie rano przez Ministerstwo Zdrowia...²⁷
- (16) Zespół ds. COVID-19 przy prezesie PAN (...) przygotował opracowanie, które przedstawia aktualny stan wiedzy na temat wirusa SARS-CoV-2, choroby COVID-19 oraz jej skutki medyczne, psychologiczne, gospodarcze i społeczne²⁸.
- prawo limitu, kiedy podkreślali konieczność dotrzymania wymaganych terminów, np.

(17) Przypominamy, że z dniem 30 czerwca 2023 r. (...) wygasają uprawnienia farmaceutów do realizacji szczepień przeciw COVID-19. Dlatego od 1 lipca nie będzie możliwości zaszczepienia się w aptecę²⁹.

(18) Jeszcze można zdążyć przed Bożym Narodzeniem i zaszczepić się – dla siebie i dla najbliższych...³⁰
  - prawo społecznego dowodu słuszności, kiedy odwoływali się do doświadczeń lub postępowania ogółu, używając zaimków upowszechniających, takich jak *wszyscy, każdy, wszędzie*, np.

(19) Widać, że wszyscy próbują się dostosować, i branże, które najmocniej odczuły negatywne skutki pandemii i te, które w związku z nią mogą zwiększyć sprzedaż, zdobyć nowe rynki i aktywnie wejść na rynek³¹.

(20) Wszędzie na świecie logika rozwoju epidemii nakazuje ograniczać kontakty międzyludzkie, aby spowolnić rozprzestrzenianie się wirusa i chronić najbardziej zagrożone grupy osób³².

3) Eliminacja zagrożenia

Ta część retorycznego aktu osławiania odpowiada wyróżnianemu przez autorów starożytnych etapowi przeznaczonemu na argumentację, dlatego właśnie tu można spotkać liczne symboliczne środki o funkcji perswazyjnej. Autorom

²⁷ Zob. <https://biqdata.wyborcza.pl/biqdata/7,159116,25812474,koronawirus-w-polsce-codzienna-aktualizacja.html>.

²⁸ Zob. https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d821KZvhit4m/10172/146029285.

²⁹ Zob. <https://www.nfz.gov.pl/aktualnosci/aktualnosci-centrali/szczepienia-przeciw-co-vid-19-od-1-lipca,8430.html>.

³⁰ Zob. <https://www.wuoz.malopolska.pl/2021/12/14/jestes-wazny-jestes-potrzebny-za-szczep-sie/>.

³¹ Zob. <https://antal.pl/wiedza/arttykul/czy-w-czasie-covid-19-warto-zmienic-prace>.

³² J. Winczorek, *Pandemia COVID-19 a dostęp do prawa. Polska na tle wyników badania międzynarodowego „Państwo i Prawo”*, 2020/12, s. 38–61; dostęp online: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/arttykuly/pandemia-covid-19-a-dostep-do-prawa-polska-na-tle-wynikow-badania-151375375>.

wypowiedzi tworzonych na tym etapie aktu osvajania chodzi bowiem o przekonanie odbiorców, że po zidentyfikowaniu i nazwaniu zła, a następnie wyjaśnieniu jego działania, nie powinno ono budzić strachu. W materiale pochodzącym z czasów pandemii głównym argumentem przemawiającym za pozbyciem się lęku przed koronawirusem i wywoływaną przez niego chorobą było założenie, że zdobycie wiedzy na temat zagrożenia sprzyja jego pokonaniu.

Eliminacja stresu związanego z groźbą zachorowania, które może zakończyć się śmiercią, z groźbą utraty środków do życia spowodowaną lockdownem, a także z groźbą zamknięcia w czterech ścianach mieszkania bez możliwości kontaktów towarzyskich i rodzinnych była możliwa dzięki proponowanym rozwiązaniom, przedstawianym w sposób przekonujący dzięki dobrze dobranej obrazowości. W językowej warstwie tekstów składających się na ten etap aktu osvajania często pojawiała się bowiem metaforyka walki z wrogiem, która nie musiała kończyć się przegraną, metaforyka meczu piłkarskiego, w którym ważne było podkreślanie współpracy w dążeniu do zwycięstwa, metaforyka maratonu, w którym istotne są wysiłek i wytrwałość w zmierzaniu do mety, podobnie jak w wypadku pokonywania choroby, ale również metaforyka jeża, który zwinięty w kulkę czeka, mając nadzieję na lepsze czasy, co w wypadku pandemii przekładało się na konieczność dbania o własne bezpieczeństwo przez zachowanie dystansu i izolowanie się od innych (Bryła, Bryła-Cruz 2021).

Zachęta do stawienia czoła wirusowi była przy tym zawsze łączona w tworzonych tekstach z obrazem świata wolnego od pandemii. Wolność tę przedstawiali autorzy przekazów medialnych jako efekt wyprodukowania w najbliższej przyszłości szczepionki, a po jej pojawieniu się zachęcali do szczepień osoby niezdecydowane.

Inną argumentację stosowali antyszczepionkowcy, którzy albo zaprzeczali pandemii, uważając ją za wymysł polityków, mediów i firm farmaceutycznych³³, albo negowali skuteczność szczepionki, która ich zdaniem nie tylko nie uchroni przed zachorowaniem, ale może dodatkowo wpłynąć na pogorszenie zdrowia. Zwracali na to uwagę także niektórzy lekarze oraz duchowni, np.

- (21) Koronawirus tylko na zasadzie wyjątku jest śmiertelny, a w większości wypadków jest w znacznej mierze nieszkodliwą infekcją wirusową (Prof. dr med. John Ioannidis, epidemiolog i biostatystyk, jeden z najczęściej cytowanych naukowców świata)³⁴.

³³ Zob. <https://biqdata.wyborcza.pl/biqdata/7,159116,26381983,epidemia-niewiedzy-co-czwarty-polak-uwaza-ze-koronawirusa.html>.

³⁴ Fragment książki pt. *Falszywa pandemia. Krytyka naukowców i lekarzy*, Wydawnictwo Fundacja Osuchowa, 2020.

- (22) Skutki uboczne serum genowego, sprytnie zamaskowane lub celowo nie rejestrowane przez krajowe władze sanitarne, zdają się potwierdzać niebezpieczeństwo przyjmowania szczepionki i niepokojącą niewiadomą dla zdrowia obywateli, z którą wkrótce będziemy musieli się zmierzyć (Abp Viganó)³⁵.

4) Współistnienie ze złem w jednym świecie

Ostatnim etapem retorycznego aktu osławiania jest usankcjonowanie działań symbolicznych w postaci osiągnięcia przewidzianego dla nich celu, czyli przekonanie odbiorców, że jest możliwe współistnienie z zagrożeniem pod warunkiem, że zdołają nad nim zapanować. Jeśli chodzi o pandemię, dotyczyło to koronawirusa, który – co prawda – nie został zlikwidowany, ale działania symboliczne podejmowane na tym etapie retorycznego aktu osławiania miały spowodować, że jego obecność była bagatelizowana, a negatywny wpływ na życie minimalizowany. Było to możliwe dzięki ogłaszaniu w oficjalnych wypowiedziach likwidacji obostrzeń, informowaniu o zmniejszającej się liczbie zachorowań i o konieczności powrotu do normalności, np.

- (23) Jestem przekonany, że w 2023 roku będziemy mogli ogłosić, że pandemia COVID-19 się zakończyła i przestała stanowić zagrożenie dla zdrowia publicznego na skalę globalną – ogłosił dyrektor generalny Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) Tedros Adhanom Ghebreyesus³⁶.

Jednocześnie w przekazach nieoficjalnych umieszczano dowcipy na temat koronawirusa i żartowano z niebezpieczeństwa zgodnie z zasadą, że śmiech zmniejsza poczucie zagrożenia. Stały się one tematem kilku opracowań naukowych (por. m.in. Hodalska 2020; Głazewska, Karwatowska 2021 i 2023). A. Rejter w recenzji wydawniczej jednego z nich pisze:

- (24) Czas pandemii COVID-19 stał się dla nas wszystkich dojmującym doświadczeniem indywidualnym, osobistym, ale też społecznym czy kulturowym. Jak jednak zazwyczaj bywa, człowiek osłabia rzeczywistość, dystansując się od negatywnych jej aspektów i czynników. Jednym z najczęściej wykorzystywanych sposobów na to jest waloryzowanie humorystycznego stosunku do świata, co odciąża – przynajmniej częściowo – problem i pozwala odnaleźć się w nowej, na wskroś trudnej sytuacji³⁷.

³⁵ Fragment listu pasterskiego Arcybiskupa Viganó: *Rozważania na temat Wielkiego Resetu i Nowego Porządku Świata*, „Myśl Konserwatywna”, 28 sierpnia 2021; online: <https://myslkonserwatywna.pl/abp-vigano-rozwazania-na-temat-wielkiego-resetu-i-nowego-porzadku-swiata/>.

³⁶ Zob. <https://www.termedia.pl/koronawirus/WHO-W-2023-roku-bedziemy-mogli-oglosic-koniec-pandemii-COVID-19,50799.html>.

³⁷ Zob. <https://wydawnictwo.umcs.eu/produkt/5540/humor-w-czasach-zarazy>.

Wszystko to pozwalało traktować koronawirusa jako coś normalnego, radzić sobie z jego działaniem w różnych sytuacjach, a nawet zauważać jego dobre strony. Współistnienie z koronawirusem w jednym świecie było bowiem przedstawiane w akcie osvajania w taki sposób, żeby podkreślać dominację nad nim i możliwość eliminowania jego negatywnego wpływu na życie codzienne. Jednak pojawiały się również teksty krytykujące działania symboliczne służące osiągnięciu celu osvajania. Ich autorzy uważali, że zarówno słowa, jak i niektóre decyzje są zaklinalnym rzeczywistości.

- (25) SzeF resortu zdrowia Adam Niedzielski utrzymuje, że mamy do czynienia z początkiem końca pandemii. Zupełnie inną opinię ma prof. Robert Flisiak, prezes Polskiego Towarzystwa Epidemiologów i Lekarzy Chorób Zakaźnych (...) – Można oczywiście tak mówić i zaklinać rzeczywistość, ale prawda jest taka, że jeżeli liczba zakażeń czy wyników dodatnich, które są stwierdzane, będzie nam malała z jesienią, nawet gdyby była śladowa, to te zakażenia nadal będą...³⁸
- (26) „Szkoly nie będą zamykane”. Czy to zaklęcie wystarczy, by opanować ogniska koronawirusa w placówkach edukacyjnych?³⁹

Ten ostatni, czwarty etap retorycznego aktu osvajania pandemii trafnie scharakteryzował R. Kozik w swoim felietonie, nawiązując do wystawy poświęconej pandemii, która była przygotowywana w Krakowie i która miała tytuł „Współistnienie”. Jak pisze:

- (27) „Współistnienie” – nie byłem fanem takiego tytułu wystawy, trudno jednak zaprzeczyć, że oddaje on trafnie to, co wydarzyło się i ciągle się wydarza. Na początku obecność wirusa wypieraliśmy (niektórzy niestety robią to do dziś), z czasem zaczęliśmy się uczyć żyć z nim / obok niego i oswajając z myślą, że już z nami pozostanie, ale będziemy potrafili się przed nim bronić.

Podsumowanie

Analiza zebranego materiału potwierdziła potrzebę odróżnienia aktu retorycznego od aktu mowy we współczesnej teorii tekstu. W każdym z nich inną funkcję pełni czasownik mówienia użyty jako wyznacznik działania symbolicznego, czego innego dotyczy argument, dla którego w strukturze argumentowo-predykatywnej czasownik ten otwiera miejsce, i inną rolę odgrywa w niej odbiorca aktu. To właśnie dlatego wiele predykatów opisywanych w literaturze przedmiotu jako

³⁸ Zob. <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,171710,28124158,adam-niedzielski-broni-hipotezy-o-koncu-pandemii-ekspert-minister.html>.

³⁹ Zob. <https://wyborcza.pl/7,75398,27779136,jak-pis-zaklina-ogniska-koronawirusa-w-szkolach.html>.

tworzące akty mowy złożone, akty mowy pragmatyczne lub makroakty należałoby uznać ze względu na ich charakterystykę za nazywające akty retoryczne. Także osvajanie spełnia wszystkie kryteria stawiane aktom retorycznym, jeśli odnosi się do działań symbolicznych mających na celu skłonienie odbiorców do zaakceptowania obecności czegoś, co wpływa na nich negatywnie, ale można z tym czymś współistnieć w jednym świecie. Czasownik *oswajać* w takim znaczeniu zaczął być używany stosunkowo niedawno, ale liczba tekstów, w których pojawił się w ostatnich dziesięcioleciach, potwierdza jego przydatność komunikacyjną. Ciekawe okazało się przy tym konsekwentne odnoszenie go przez użytkowników języka do działań wywołanych podobną sytuacją retoryczną, skierowanych do zbiorowego odbiorcy i składających się zawsze z tych samych, następujących po sobie etapów dążenia do osiągnięcia przewidzianego celu, które w przybliżeniu odpowiadają częściom przemówienia, wyróżnianym w starożytnej retoryce.

Bibliografia

- Austin, J. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford.
- Beaugrade, R.A., Dressler, W.U. (1990). *Wstęp do lingwistyki tekstu*. Warszawa.
- Bitzer, L.F. (1968). The Rhetorical Situation, *Philosophy & Rhetoric*, nr 1, s. 1–14.
- Bryła, W., Bryła-Cruz, A. (2021). *Retoryka „okołowirusowa”*. Szkice językowo-kulturowe, Wydawnictwo UMCS. Lublin.
- Budzyńska-Daca, A. (2020). Współczesna genologia retoryczna wobec tradycji klasycznej – wybrane zagadnienia. W: M. Puda-Blokesz i M. Ryszka-Kurczab (red.), *Dialog z Tradycją*. Tom VIII: *Dziedzictwo antyczne i biblijne dziś*, Collegium Columbinum. Kraków.
- Campbell, K.K., Huxman, S.S., Burkholder, T.R. (2003). *The Rhetorical Act. Thinking, Speaking and Writing Critically*. Wadsworth, Belmont.
- Chmielewski, P. (2003). Semantyka kryzysu. *Problemy Zarządzania*, nr 2, s. 7–40.
- Cialdini, R.B. (2001). Anatomia perswazji. *Świat Nauki*, Kwiecień, s. 64–69.
- Ducrot, O. (1989). Zarys polifoniczny teorii wypowiedzania. *Pamiętnik Literacki*, nr 3, s. 257–303.
- Duraj-Nowosielska, I. (2007). Czasowniki nazywające czynności mowy i ich nieagentywne odpowiedniki. Wstęp do analizy semantycznej z perspektywy opozycji agentywności i kauzatywności. *Prace Filologiczne*, t. 52, s. 59–88.
- b.a. (2020). *Falszywa pandemia. Krytyka naukowców i lekarzy*. Wydawnictwo Fundacja Osuchowa.
- Głazewska, E., Karwatowska, M. (2021). *Maska w czasach zarazy*. Lublin.
- Głazewska, E., Karwatowska, M. (2023). *Humor w czasach zarazy*. Lublin.

- Greń, Z. (1994). *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim*. Warszawa.
- Hodalska, M., Lisowska-Magdżiarz, M., Całek, A. (2023). Czy media oswiają lęk przed koronawirusem? Empiryczne badania relacji z pandemii i lęku odbiorców medialnych przekazów wiosną 2020 i 2021 roku. *Analiza porównawcza Zeszyty Prasoznawcze*, t. 66, nr 1(253). Kraków, s. 45–64.
- Hogan, K. (2010). *Psychologia perswazji. Strategie i techniki wywierania wpływu na ludzi*. Warszawa.
- Hruzik-Mazurkiewicz, K. (2020). *Koronaświrus Protokół*. Wrocław.
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red M. Bańko. Warszawa 2000.
- Jakobson, R. (1960). Poetyka w świetle językoznawstwa. *Pamiętnik Literacki*, nr 51/2, s. 431–473.
- Kaczmarkowski, M. (1988) Starożytna retoryka – poprzedniczka lingwistyki tekstu. *Roczniki Humanistyczne*, tom XXXVI, zeszyt 3, s. 13–28.
- Kejun Xu, Farkas, D.K. *Blogging as a Rhetorical Act*, https://www.academia.edu/48275579/Blogging_as_a_Rhetorical_Act
- Kołodziejczyk, J. (2019). Kłamanie jako akt mowy – kilka uwag z perspektywy filozoficzno-prawnej. *Acta universitatis lodziensis. Folia Iuridica*, nr 87, s. 143–154.
- Korolko, M. (1990). *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa.
- Kurzępa, J. (2021). *Badania in statu nascendi w czasie epidemii SARS-Cov-2: Refleksje na podstawie doświadczeń z badań....* Lublin.
- L – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*. Warszawa 1807–1814;
- Malinowska, E. (1996). Urzędowe makroakty mowy. W: S. Gajda (red.), *Stylistyka V*, s. 323–331. Opole.
- Perelman, Ch. (2002). *Imperium retoryki. Retoryka i argumentacja*. Warszawa.
- Sadock, J. (1975). The Soft, Interpretive Underbelly of Generative Semantics, W: J. Morgan, P. Cole (red.) *Syntax and Semantics*, t. 3. *Speech Acts*, s. 383–369. New York.
- Searle, J.R. 1968 *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge; (wyd. pol. J. Searle, *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka*, przeł. B. Chwedeńczuk, Warszawa 1987).
- Searle, J.R. (1976). Classification of Illocutionary Acts. *Language and Society*, t. 5. nr 1, s. 1–23.
- Skulska, J.K. (2018). Akt retoryczny jako forma komunikacji publicznej. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, nr 376, s. 195–210.
- SJPD – Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969;
- SWJP – Słownik współczesnego języka polskiego, red. B. Dunaj. Warszawa 1996;
- Sobczak, B. (2016). News telewizyjny jako akt retoryczny. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*, nr 1(31).

- SW – Słownik języka polskiego, red. J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Warszawa 1900–1927 (tzw. Słownik warszawski).
- SWil – Słownik języka polskiego, red. A. Zdanowicz i in.; Wilno 1861 (tzw. Słownik wileński).
- Śmieja, M., Jędrusik, J., Zawada, F. (2021). Oswajanie samotności. *ZNAK* 798, 11.
- Veltzé, K., (2021). Zaprzeczenie jako forma osvajania sytuacji kryzysowej – Teorie spiskowe wokół pandemii wywołanej koronawirusem wśród społeczności internetowych. *Com.press – Media i komunikacja społeczna*, nr 1/2021, s. 22–35.
- Waśniowska, E. (2001). *Oswajam strach*. Poznań.
- Wierzbicka, A. (1973). Akty mowy. W: M.R. Mayenowa (red.), *Semiotyka i struktura tekstu*. Wrocław.
- Wierzbicka, A. (1983). Genry mowy. W: *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus. Wrocław.
- Viganó, C.M. (2021). Rozważania na temat Wielkiego Resetu i Nowego Porządku Świata. *Myśl Konserwatywna*, 28 sierpnia.
- Winczorek, J. (2020). Pandemia COVID-19 a dostęp do prawa. Polska na tle wyników badania międzynarodowego. *Państwo i Prawo*, 12, s. 38–61.
- Worsowicz, M. (2023). *Pisma poradnikowe dla kobiet na polskim rynku prasowym. Perspektywa retoryczna*. Łódź.
- Ziomek, J. (1990). *Retoryka opisowa*, Ossolineum. Wrocław.
- (2020). *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z drugiego etapu badań*. Poznań.

Źródła internetowe wykorzystane w artykule (dostęp 19.03.2023 r.)

- <https://www.gov.pl/web/szczepimysie/dlaczego-warto-sie-zaszczepic-przeciwko-covid-19>
- <https://compress.edu.pl/e-wydania/item/zaprzeczenie-jako-forma-osvajania-sytuacji-kryzysowej-teorie-spiskowe-wokol-pandemii-wywołanej-koronawirusem-wsrod-spolesznosci-internetowych>
- <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,17230243,jolanta-kwasniewska-oswajam-sta-rosc.html>
- <https://blog-tpa.pl/pod-casty/>
- <https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-polsce,byli-przeciwnikami-szczepien--oboje-zmarli-na-covid-19--osierocili-14-latka,artykul,75725207.html>
- <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-mz-koronawirus-alarmujaco-duzo-zgonow>
- <https://opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,26387551,pacjent-z-koronawirusem-zmarl-w-karetce-czekal-na-przyjecie.html>
- <https://www.money.pl/gospodarka/zwloki-ukladalem-pietrowo-bo-nie-bylo-miejsca-koronawirus-zatopil-system-6574162438704032a.html>
- <https://www.wyprawyrowelove.pl/oswajamy-strachy-wyprawa-rowerowa-w-dobie-pandemii/>

- <https://doi.org/10.52097/acapress.9788362475865>.
- <https://www.wroclaw.pl/go/wydarzenia/edukacja-i-rozwoj/1302802-oswajamy-emocje-w-czasach-pandemii-online>
- <https://avigon.pl/blog/jak-radzic-sobie-z-stresem-i-niepokojem-w-czasie-pandemii-covid-19-16-prostych-wskazowek>
- https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK EwjvcqxxumBAxX-hf0HHQLKBrE4FBAWegQICBAB&url=http%3A%2F%2Fgazytylokalne.pl%2Fstorage%2F2021%2F03%2FR111_OK.pdf&usg=AOvVaw3v2HI-wurZtMJF9IbbNf4s4&opi=89978449
- <https://omep.org.pl/oswajamy-koronawirusa-czyli-o-wspieraniu-rozwoju-spoeczno-emocjonalnego-dzieci-w-okresie-pandemii/>
- <https://www.wyprawyrowelove.pl/oswajamy-strachy-wyprawa-rowerowa-w-dobie-pandemii/>
- https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK EwjvcqxxumBAxX-hf0HHQLKBrE4FBAWegQICBAB&url=http%3A%2F%2Fgazytylokalne.pl%2Fstorage%2F2021%2F03%2FR111_OK.pdf&usg=AOvVaw3v2HI-wurZtMJF9IbbNf4s4&opi=89978449
- <https://omep.org.pl/oswajamy-koronawirusa-czyli-o-wspieraniu-rozwoju-spoeczno-emocjonalnego-dzieci-w-okresie-pandemii/>
- <https://www.wyprawyrowelove.pl/oswajamy-strachy-wyprawa-rowerowa-w-dobie-pandemii/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=j3T3qeSC5gU>
- <https://unicef.pl/co-robimy/aktualnosci/news/who-i-unicef-lacza-sily-w-walce-z-pandemia-covid-19-i-uruchamiaja-fundusz-solidarnosciowy>
- <https://biqdata.wyborcza.pl/biqdata/7,159116,25812474,koronawirus-w-polsce-codzienna-aktualizacja.html>
- https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d821K-Zvhit4m/10172/146029285
- <https://www.nfz.gov.pl/aktualnosci/aktualnosci-centrali/szczepienia-przeciw-covid-19-od-1-lipca,8430.html>
- <https://www.wuoz.malopolska.pl/2021/12/14/jestes-wazny-jestes-potrzebny-zaszczep-sie/>
- <https://antal.pl/wiedza/artykul/czy-w-czasie-covid-19-warto-zmienic-prace>
- <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/artykuly/pandemia-covid-19-a-dostep-doprawa-polska-na-tle-wynikow-badania-151375375>
- <https://biqdata.wyborcza.pl/biqdata/7,159116,26381983,epidemia-niewiedzy-co-czwarty-polak-uwaza-ze-koronawirusa.html>
- <https://myslkonserwatywna.pl/abp-vigano-rozwazania-na-temat-wielkiego-resetu-i-nowego-porzadku-swiata/>

<https://www.termedia.pl/koronawirus/WHO-W-2023-roku-bedziemy-mogli-oglosic-koniec-pandemii-COVID-19,50799.html>

<https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,171710,28124158,adam-niedzielski-broni-hipotezy-o-koncu-pandemii-ekspert-minister.html>

<https://wyborcza.pl/7,75398,27779136,jak-pis-zaklina-ogniska-koronawirusa-w-szkolach.html>

<https://wydawnictwo.umcs.eu/produkt/5540/humor-w-czasach-zarazy>

STRESZCZENIE

W artykule został scharakteryzowany retoryczny akt osławiania zjawisk stanowiących zagrożenie zdrowia lub życia i wzbudzających lęk wywołany niemożnością poradzenia sobie z groźną sytuacją. Analiza wypowiedzi z czasów pandemii, które zawierały czasownik *osławiać* użyty w różnych formach, pozwoliła zwrócić uwagę na ewolucję semantyczną tego leksemu, w wyniku której na przełomie XX i XXI w. pojawiło się w języku polskim trzecie znaczenie czasownika *osławiać*, nienotowane wcześniej w słownikach. Jednocześnie w artykule został scharakteryzowany akt retoryczny jako zdarzenie komunikacyjne, które wymaga innej procedury badawczej niż ta, która była stosowana w teorii aktów mowy. Zastosowanie tej procedury do aktu osławiania potwierdziło możliwość jej przyszłego wykorzystywania w badaniach lingwistycznych.

SŁOWA KLUCZOWE: akt retoryczny, akt mowy, znaczenie, osławianie, pandemia

ELŻBIETA WIERZBICKA-PIOTROWSKA

Instytut Języka Polskiego

Wydział Polonistyki

Uniwersytet Warszawski

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28

00-927 Warszawa